

УДК 373.3:37.017

КАРТИНА ЯК ЗАСІБ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З КУЛЬТУРОЮ РІДНОГО КРАЮ (НА ПРИКЛАДІ КАРТИН СЕРГІЯ ШИШКА)

Матвієнко С. І., Горбачева А. Е.

У статті окреслено проблематику ознайомлення дітей дошкільного віку з культурою рідного краю з огляду на духовне відродження українського суспільства, зростання його національної самосвідомості. Розкрито вікові можливості дітей старшого дошкільного віку щодо засвоєння ними елементів культури рідного краю. Охарактеризовано потенціал картини щодо ознайомлення дітей із навколишнім. Надано короткий аналіз програми та етапів психолого-педагогічного проекту з ознайомлення старших дошкільників з культурою міста Ніжина через знайомство з мистецькою спадщиною українського художника Сергія Шишка, творчий шлях якого пов'язаний з цим містом.

Ключові слова: культура, культура рідного краю, картина, проектна діяльність, психолого-педагогічний проект, діти старшого дошкільного віку.

В статье очерчено проблематику ознакомления детей дошкольного возраста с культурой родного края с учетом духовного возрождения украинского общества, роста его национального самосознания. Раскрыты возрастные возможности детей старшего дошкольного возраста по усвоению ими элементов культуры родного края. Охарактеризован потенциал картины по ознакомлению детей с окружающим. Представлены краткий анализ программы и этапов психолого-педагогического проекта по ознакомлению старших дошкольников с культурой города Нежина через знакомство с художественным наследием украинского художника Сергея Шишко, творческий путь которого связан с этим городом.

Ключевые слова: культура, культура родного края, картина, проектная деятельность, психолого-педагогический проект, дети старшего дошкольного возраста.

The article outlines the issue of introducing preschool children to the culture of their native land taking into account the spiritual revival of Ukrainian society, growth of our national identity. Senior preschool children age possibilities are disclosed in their understanding of the cultural elements of our native land. The author characterizes the potential of pictures to introduce children with the surrounding. This brief analysis of the programme and the stages of psycho-pedagogical project to educate primary school children the culture of Nizhyn city while acquainting them with the artistic heritage of Ukrainian painter Serhii Shyshko, his creative life is connected with the city.

Key words: culture, native land culture, painting, project activities, psycho-pedagogical project, preschool children.

Актуальність. На сучасному етапі Україна, переживаючи складні процеси національного відродження, розв'язує низку завдань в культурі, науці та освіті, що позначається докорінним реформуванням підходів до навчання і виховання молодого покоління. Нині все більше підвищуються вимоги суспільства до громадянина України, який є полум'яним патріотом своєї держави, має сформовані моральні якості, національну свідомість тощо. Виховання громадянина слід розпочинати з періоду дошкільного дитинства, коли відбувається пізнання та прийняття дитиною багатогранності навколишнього світу, формується базис особистісної культури, закладаються основи духовності й патріотизму.

Реалізація цих завдань потребує наповнення усіх ланок освітнього процесу у закладі дошкільної освіти (*тут і далі – ЗДО*) відповідним змістом, який би

відображав для дітей дошкільного віку доступну для їхнього сприймання справжню історію, культуру як усієї України, так і рідного для них краю.

Культура рідного краю є вагомим засобом духовного розвитку особистості. Елементами регіональної культури є звичаї, обряди, магічні дійства, народні художні промисли, декоративно прикладне мистецтво, твори скульптури, архітектури, живопису тощо. Зазначимо, що усі вищезазвані елементи культури є самостійними ланками духовного та матеріального буття людини, які формують її моральне та соціальне обличчя. Саме природність та невід'ємність від людського життя дозволяють визначити ці складові регіональної культури як важливі засоби виховання та розвитку особистості [4, с. 161].

Світ рідного краю оспіваний поетами, письменниками, художниками, які вклали в свої твори цінності й смисли, що наповнюють їх власний світ, навіяний красою та неповторністю цього краю, в якому жили й продовжують жити люди, зберігаючи та примножуючи його культурно-історичну спадщину.

Великий потенціал щодо пізнання навколишнього мають твори живопису – картини, які, за висловом В. Кандинського, характеризуються своєрідним втілення "застиглості життя". Вони підвищують інтерес дітей до суспільства, ознайомлюють їх з культурою, формують історичні уявлення. Картина допомагає дітям краще зрозуміти навколишній світ, зв'язки у ньому. Попри те, що методика роботи з картиною у закладі дошкільної освіти є достатньо розробленою, сфера використання творів живопису нині значно розширилася. Практика роботи з дітьми дошкільного віку підтверджує нагальну потребу у подальших розробках цієї проблеми, чим і обумовлюється **актуальність даної статті**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти методики використання творів живопису з метою ознайомлення дітей з навколишнім розглядалися в працях: А. Богуш, Н. Гавриш, В. Єзикеєвої, Н. Зубаревої, Л. Компанцевої, В. Космінської, Е. Нікітіної, Г. Підкурманної, О. Половіної, Г. Сухорукової, О. Чернишової, Р. Чумічової. Вплив творів живопису на формування особистісної позиції з її подальшим відображенням в різних сферах діяльності вивчали Т. Агапова, В. Алексеєва, Е. Белкіна, Л. Виготський, В. Мухіна, Н. Скрипченко, Л. Янцур та ін.

Проте деякі аспекти обраної нами проблеми, як наприклад, щодо використання картини з метою формування у дітей знань про історію та культуру рідного краю), вимагають подальшої розробки.

Метою статті є обґрунтування можливості ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з культурою рідного краю через використання картини (на прикладі творчості художника Сергія Шишка).

Виклад основного матеріалу. За тлумачним українським педагогічним словником слово "культура" (походить від латинського *culture* – виховання, освіта, розвиток) означає сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності [2, с. 472]. Поняття "культура" вживається для характеристики окремих історичних епох, конкретних суспільств, народності і нації, а також специфічних сфер діяльності або життя; у більш вузькому розумінні – сфера духовного життя людей.

Культура рідного краю у даному контексті, постає своєрідною моделлю життя, об'єктом культурного простору, в який людина включається з народження. Саме культура рідного краю визначає духовно-ціннісні орієнтири людини. Вивчити край – означає вивчити найрізноманітніші прояви його життя – в традиціях, побутуванні, історії, сьогоденні тощо. Вивчення рідного краю надає людині знання як про окремий історичний факт, культурницьку подію, а також стосовно історію краю в цілому. Ця діяльність носить духовний характер і має різні рівні за ступенем складності – від простого засвоєння історичних знань до пошуку нових знань (пошуково-дослідницька діяльність участь в краєзнавчому гуртку, у походах рідним краєм, екскурсіях тощо).

Однак проблема культурного простору не вичерпується вивченням форм і способів організації оточуючого середовища. Будь-яке розглядання даної проблеми

повинно включати не тільки "артефакти" просторового середовища, а також і саму людину – з її діяльністю, цінностями, образом життя та іншими аспектами культури (М. Каган, Ю. Ларін).

До пізнання рідного для неї культурного середовища важливо залучати дитину якомога раніше. Щоб діти по-справжньому пізнавали свій народ, вони мають змалечку вивчати його історію, мову, культуру. Але вивчати культуру не тільки ту, яка створена талановитими архітекторами, художниками, письменниками, ученими, а також ту, що впродовж багатьох століть творилася, передавалася з покоління в покоління, безперервна розвивалась і водночас зберігала певні стійкі свої риси, які утверджувалися, поширювалися, ставали традиційними. Ознайомлення дітей дошкільного віку з поняттям "культура рідного краю" набуває особливого змісту і варіативності, та охоплює цілу систему різноманітної роботи.

М. Подд'яков зазначав: "Усі досягнення людства, вся його культура – це результат пошукової діяльності. Оволодіння людською культурою повинне народжувати у дітей невичерпний, ненаситний пошук, який виступає як основа дитячої творчості" [5, с. 98].

Дошкільне дитинство – період, коли починають формуватися якості особистості, звички, поведінка, які відповідають вимогам сукупності цінностей та традицій, які діють у просторі культурного середовища рідного краю. Старший дошкільний вік виступає початковим етапом формування суб'єкта діяльності, пізнання, спілкування (А. Богуш, Р. Буре, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Курінна, Г. Люблінська, І. Рогальська, Т. Піроженко та ін.). Основною тенденцією періоду старшого дошкільного дитинства є становлення прагнення дитини стати такою, як дорослий.

У старшому дошкільному віці виникає нова форма спілкування дитини з дорослим – позаситуативно-особистісна, яка орієнтує її на світ людей. Спілкуючись з дорослими, включаючись до різних видів спільної праці, дитина починає ототожнювати себе з цим "дорослим світом", намагається пізнати його якомога глибше. Потреба бути як дорослий задовольняється дитиною у різних видах діяльності, у тому числі – ігровій, пізнавальній, художньо-продуктивній, пошуковій тощо. Суттєві зміни в пізнавальній сфері дитини старшого дошкільного віку надають великі можливості для встановлення зв'язків та відносин із об'єктами та суб'єктами навколишнього світу на основі безпосередніх вражень. У дитини активізується інтерес до суспільних явищ, життя людей у минулому, яке виявляється в бажанні пізнати власні національні особливості, свій рід, свій край тощо.

Одним із ефективних засобів пізнання дитиною рідного краю визначається картина. О. Савушкіна, характеризуючи можливості цього засобу ознайомлення з навколишнім, зазначає: "Картина розкриває перед дитиною нові істини, розповідає їй про те, чого вона не помічала навколо себе, нагадує про забуті враження, змушує працювати уяву, пробуджує найрізноманітніші асоціації" [7, с. 43]. Довкілля, втілене в картині через художні образи, репрезентується через чуттєво-емоційне ставлення, пробуджуючи певні почуття та переживання особистості. Безперечно, дитина дошкільного віку ще не в змозі розмірковувати як стосовно світобачення художника, так і визначати культурно-історичний контекст картини. Саме про це повинен розповісти педагог у доступній для розуміння дитиною формі.

Цікавим напрямом роботи щодо ознайомлення старших дошкільників з культурою рідного міста Ніжина стала спадщина видатного українського митця Сергія Федоровича Шишка (1911–1997 рр.). – народного художника СРСР, лауреата державної премії УРСР ім. Т. Шевченка. Життєвий та творчий шлях Сергія Шишка міцно пов'язаний із Ніжинщиною. Роки шкільного навчання у Ніжині, викладацька діяльність, повернення у рідне місто після закінчення навчання в Інституті живопису, скульптури та архітектури Всеросійської Академії мистецтв – усе це залишило помітний слід в його творчості. Певний "ніжинський напрям" представлений нечисленними полотнами митця, але визначив своє місце в творчій спадщині С. Шишка і засвідчує його любов художника до міста своєї юності [6].

У роботі з дітьми, згідно чинних програм дошкільної освіти, використовуються дві картини С. Шишка: "Осінь" (середня група) та "Осінь над Дніпром" (старша група).

Як бачимо, у програмах зазначено лише твори пейзажу. На нашу думку, художня спадщина С. Шишка має значно більші можливості з огляду на ознайомлення дітей з навколишнім – не лише з природним, але й суспільним довкіллям. Наприклад, варто використовувати твори митця в ознайомленні дітей містом Ніжином – його історією, культурою та сьогоденням, а реалізація засад художньо-краєзнавчої роботи з дітьми уможливує використання картин самостійним елементом організації пошукової діяльності дітей.

Механізмом використання творів живопису в ознайомленні з дітьми навколишнім може стати проектна діяльність [3]. Вона охоплює різні напрями роботи з дітьми, уможливує залучення різних видів діяльності (пізнавальної, пошукової, ігрової, зображувальної, мовленнєвої тощо). Проектна діяльність може бути різною за обсягом завдань, кількістю залучених до проекту осіб, тривалістю реалізації, характером контактів та координації, різноманітністю форм проведення тощо. У роботі з дітьми дошкільного віку, як правило, використовуються два види проектної діяльності:

- 1) проектна діяльність вихователя;
- 2) методика, яка передбачає більш активне включення дітей до різних форм навчальної, пізнавальної та виховної роботи.

У працях дослідників Н. Гавриш, М. Веракса, Л. Горбуленко, Ю. Буракової, О. Євдокімової, Т. Піроженко, М. Машовець та ін. розглядаються методичні основи запровадження проектної діяльності в сучасний освітній процес закладів дошкільної освіти. Однією із пропозицій опису методу проект щодо його використання в ЗДО стала освітня технологія Т. Піроженко "Психолого-педагогічне проектування взаємодії дорослого і дитини", рекомендована до використання листом МОНМС України від 10.09.2012 № 1/9-639 "Про освітню розвиваючу технологію "Радість розвитку".

З огляду на вищезазначене, коротко схарактеризуємо програму пошукового проекту "Художник Сергій Шишко і Ніжин", який було реалізовано нами у межах проведення експериментального дослідження з дітьми старшої групи на базі ЗДО № 25 м. Ніжина туристично-краєзнавчого профілю роботи. *Метою проекту* було поглиблення знань дітей про постаті видатних митців України, життя яких було пов'язане із м. Ніжином (на прикладі творчості С. Шишка). Для цього було необхідно також: розширити знання дітей про живопис, навчити їх працювати з мистецькими альбомами творів живопису, познайомитися з сучасними місцевими живописцями, в творах яких також представлено мальовничі куточки Ніжина; виховувати повагу до культурної спадщини свого народу, реалізувати власну творчість.

Проект реалізовувався впродовж травня 2017 р. за використання, окрім різних форм навчальної та виховної роботи з дітьми, а також різних форм дитячого художнього краєзнавства – опосередкованого (перегляд добірок картин, відвідування "віртуальних музеїв" тощо) та безпосереднього (відвідування художнього відділу міського музею, екскурсії мальовничими куточками Ніжина, у тому числі – до споруди Гоголівського корпусу НДУ імені М. Гоголя). Нами висувалися основні *завдання проекту*:

- дізнатися більше про постать видатного українського художника С. Шишка, зокрема – про його творчість;
- ознайомитися з доступними для розуміння дітьми біографічними даними митця, перш за все – пов'язаними із роками його перебування в Ніжині;
- закріпити знання дітьми стосовно таких жанрів живопису, як пейзаж (природа, міський пейзаж), натюрморт і портрет;
- поглибити практичні основи художнього краєзнавства;
- виховувати почуття гордості за своє місто, його культуру.

У процесі реалізації проекту було зроблено особливий акцент на функціональності розвивального середовища з ознайомлення дітей із картинами С. Шишка. Задля цього в художньому осередку старшої групи було облаштовано міні-виставку репродукцій (або технічно якісних ксерокопій) картин митця. Центральним елементом нашого проекту такі картини С. Шишка, як: "Ніжинський педагогічний інститут", "Пам'ятник М. В. Гоголю в Ніжині", "Квіти на балконі", "Піони", "Осінь", "Бузок і конвалії", "Осінь над Дніпром", "Тюльпани", "Портрет дружини", "Валя".

Дотримуючись рекомендованого алгоритму діяльності над проектом, його реалізація здійснювалася нами у п'ять етапів.

I етап, *мотиваційний*. Мета – викликати у дітей бажання включитися в спільний задум, ближче познайомитися з творчістю С. Шишка, дізнатися нову інформацію про рідне місто, його культуру. Форми роботи – перегляд фотоальбому з репродукціями картин С. Шишка, заняття з ознайомлення з довкіллям, віртуальна екскурсія до Картинної галереї Ніжинського державного університету імені М. Гоголя, "піраміда знань", робота поза заняттями.

II етап, *інформаційний*. Мета – сформувати у дітей систему знань про творчість С. Шишка, пов'язавши її з "ніжинським" періодом життя митця. Засобами картини розширити знання дітей про історико-культурні пам'ятки міста; різні аспекти живопису. Форми роботи – заняття ПРД (з акцентом на малюванні), бесіда з дітьми про творчість С. Шишка, відвідування "міні-галереї" з картин митця, екскурсія до пам'ятника М. В. Гоголю (зображеного на картині С. Шишка), гра "Крокуємо нашим містом" (логічні ланцюжки) тощо.

III етап, *репродуктивно-узагальнюючий*. Мета – надати дітям можливість практично застосувати знання, уміння та навички набуті на попередньому (інформаційному) етапі для успішної роботи над проектом, створити умови для відображення дітьми отриманих вражень у малюнках, розповідях. Форми роботи – заняття з ознайомлення із соціумом, заняття з розвитку мовлення, зустріч з місцевим художником, сюжетно-рольова гра "Екскурсивод", дидактична гра "Пейзаж, портрет, натюрморт" тощо.

IV етап, *творчий*. Мета – реалізувати спільний творчий задум через розкриття творчих здібностей кожного з вихованців групи. Форми роботи на етапі – дитяча художня студія "Ми – талановиті нащадки художника Сергія Шишка" (створення роботи в одному з жанрів, у якому працював митець), вернісаж дитячих робіт тощо.

V етап, *рефлексивно-оцінний*. Мета етапу: проаналізувати разом із дітьми проведену роботу, закріпити стійкий інтерес дітей до культури рідного краю. Форми роботи – круглий стіл-обговорення "Моє знайомство із Сергієм Шишком", відкритий мікрофон "Ніжин – величне місто", виготовлення подарункових листівок за тематикою натюрмортів С. Шишка, вручення нагород за різними номінаціями (нагородженням охоплено усіх дітей групи).

Передбачуваний результат проектної діяльності – сформувати у дітей розуміння того, що їх рідне місто має багату історію та культуру. Тут жило та працювало багато талановитих людей, які прославили Ніжин по всій Україні та всьому світу. Ті, хто нині живе в Ніжині, повинні пишатися своїм містом, примножувати його історико-культурні досягнення.

Висновки. Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з рідним краєм є важливим напрямом роботи з огляду на оновлення підходів до виховання дитини, формування в неї основ патріотизму, розширення знань про соціум тощо. В реалізації завдань щодо ознайомлення дітей з культурою рідного краю дієву роль відіграє картина, яка навчає дитину бачити й відчувати навколишній світ не тільки з власної позиції, але й "очима художника". Проведене дослідження підтвердило ефективність використання картини у процесі цілеспрямованої психолого-педагогічної проектної діяльності, що позначилося на підвищенні інтересу дітей до культури рідного краю, розширенні їхніх знань щодо цього, спрямованості на особистісно орієнтовану взаємодію педагогів та дітей у процесі ознайомлення з культурною спадщиною видатного українського художника С. Шишка.

Література

1. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2008. – 408 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
3. Горбуленко Л. В. Тематичні проекти для дітей старшого дошкільного віку / Л. В. Горбуленко, О. М. Святко [Електронний ресурс] // Формування життєвої компе-

тентності у дошкільника : навчально-методичний збірник / упорядник Т. Л. Коршунова – Полтава : ПОІППО, 2011. – Режим доступу:

<http://poippo.pl.ua/otmz/biblioteka/zbirnik3.pdf>. – Назва з екрана.

4. Матвієнко С. І. Підготовка майбутнього фахівця дошкільної освіти до використання елементів культури рідного краю / С. І. Матвієнко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія "Психолого-педагогічні науки". – 2011. – № 4. – С. 160–163.

5. Поддьяков Н. Н. Мышление дошкольника / Н. Н. Поддьяков. – М. : Педагогика, 1977. – 271 с.

6. Пономар О. П. Квіти художника Сергія Шишка / О. П. Пономар // Ніжинська старовина. – 2011. – Вип. 11 (14). – С. 107–109.

7. Савушкіна Е. В. Восприятие произведений живописи детьми дошкольного возраста / Е. В. Савушкіна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 22 (257), Ч. VII. – С. 43–48.